

ORTOGRAPIYA SANG HILIGAYNON

Ortograpiyang Hiligaynon

ORTOGRAPIYA SANG HILIGAYNON

Karapatang-sipi © 2021 nina Resurreccion Hidalgo, Lorey Tanaleon, Nelson Cabaluna, Agnes España-Dimzon, Alain Russ Dimzon, at ng Komisyon sa Wikang Filipino.

Disenyo ng aklat ni Kimberly de Jesus

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi ng librong ito ang maaaring sipiin o gamitin nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may-akda at tagapaglathala.

Catalog-in-publication data

Rekomendadong lahok:

Hidalgo, Resurreccion.
Ortograpiya sang Hiligaynon / Resurreccion Hidalgo
[and four others]. —Maynila : Komisyon ng Wikang Filipino,
[2022] , ©2022.
pages ; cm

ISBN 978-621-450-262-2 (paperback)
ISBN 978-621-450-263-9 (pdf)

1. Hiligaynon language — Study and teaching.
2. Hiligaynon language. I. Tanaleon, Lorey. II. Cabaluna,
Nelson. III. Dimzon, Agnes España-. IV. Dimzon, Alain Russ.
V. Title.

499.214813 PL5711 2022 P1220220248

Inilathala ng

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
Gusaling Watson, 1610 Kalye J. P. Laurel
San Miguel, 1005 Maynila
Tel. (02) 899-606-70
Email: komfil.gov.ph
Website: www.kwf.gov.ph

MGA KAUNDAN

Nilalaman

6

PANUGOD NGA MENSAHE
Panimulang Mensahe

10

GRAFÉMA
Graféma

14

KUNLA KAG PAGKUNLA
Pantig at Pagpapapantig

20

PAHAMBAL NGA PAGPANIGBATO
Pasalitang Pagbaybay

24

**PAGSULUNDAN SA PAGPANIGBATO
SA HILIGAYNON**
Tuntunin sa Pagbaybay sa Hiligaynon

30

PAG-ILIS SANG D KAG R
Palitan ng D at R

32

**PAGBULOS SA PANGSUGPON
NGA TINAGA NGA <KA>**
Pamalit sa Pangkonektang
Salitang <Ka>

34

PAG-ILIS SANG U KAG O

Palitan ng U at O

40

MGA DAGMIT

Mga Tuldik o Simbolong Pandiin

42

ANG PAGGAMIT SANG PURONG (-)

Ang Paggamit ng Gitling (-)

52

MGA SALANDIGAN NGA MGA TINAGA

PARA SA BATA

Mga Batayang Salita para sa Bata

60

APENDIKS

Apendiks

MENSAHE

Ginhimulatan naton nga mangin multisektoral ang pagbalay sining *Ortograpiya sang Hiligaynon*.

Kabahin diri ang akademya, lakip na ang mga manunudlo sang Department of Education (DepEd), kag mga pangpubliko kag pribado nga kolehiyo. Kabahin man ang miyembro sang Sumakwelan nga amo ang pinakauna nga organisasyon sang mga manunulat kag mga nagatuon sa pulong nga Hiligaynon. Subong man nga kabahin ang Hubon Manunulat, ang pinakabag-o nga organisasyon sang mga manunulat nga nagatuon kag nagagamit sang pulong nga Hiligaynon sa karon nga panahon ukon moderno nga panulaton. Kalabanan sang mga katapu sini mga manunulat kag manunudlo nga naka-base sa University of the Philippines in the Visayas. Gin-imbatar man ang mga miyembro sang medya, partikular ang mga brodkaster kag *scriptwriter* sa radyo kag telebisyon nga may dako nga papel sa paggamit sang pulong Hiligaynon sa pang-adlaw-adlaw nga pangabuhi.

Ang ining nabalay nga ortograpiya mahimo nga gamiton bilang talamdan kon kinahanglan mapalapad ang paghangop sang pulong nga Hiligaynon halin sa tigbato, kunla, tinaga, hubon, sang mga tinaga, dinalan kag mga pananda. Nakabase ini sa *Ortograpiyang Pambansa (OP)*, ang talamdan sang tanan nga mga pulong sang Pilipinas. Ini nga ortograpiya nag-agi sa maid-id nga panalawsaw sang Komisyon sa Wikang Filipino (KWF), ang ahensya sang gobyerno nga gintukod sang Batas Republika 7104 nga nagahatag sang mandato sa pagpauswag sang mga pulong sang Pilipinas.

Ginapasalamatan naton kanday Resurreccion Hidalgo, Dr. Lorey Tanaleon, Nelson Cabaluna, kag Agnes España-Dimzon. Sila naghatag sang ila panahon kag kaalam sa pagbalay sini nga ortograpiya. Sila nagarepresentar sang ila tagsa ka mga sektor. Si Mr. Hidalgo katapu man sang Sumakwelan, manunulat sang literatura, kag isa ka periodista. Si Dr. Tanaleon amo ang direktor sang Center for Teaching Excellence sa West Visayas State University. Si Mr. Cabaluna isa ka Master Teacher I sang Leon National High School, Leon, Iloilo. Sila nga duha manunulat sang mga libro nga ginagamit sa pagtudlo sang Hiligaynon bilang

MENSAHE

Pinagsikapan nating maging multisektoral ang pagbuo nitong *Ortograpiyang Hiligaynon*.

Naging bahagi nito ang akademya, pati ang mga guro ng Department of Education (DepEd), at mga pangpubliko at pribadong kolehiyo. Naging bahagi rin ang mga miyembro ng Sumakwelan na siyang pinakaunang organisasyon ng mga manunulat at mag-aaral ng wikang Hiligaynon. Bahagi rin ang Hubon Manunulat, ang pinakabagong organisasyon ng mga manunulat na nag-aaral at gumagamit ng wikang Hiligaynon sa kasalukuyan o modernong pagsusulat. Karamihan sa mga miyembro nito ay mga manunulat at mga guro na nakabase sa University of the Philippines in the Visayas. Naimbitahan din ang mga miyembro ng midya, partikular ang mga brodkaster at *scriptwriter* sa radyo at telebisyon na may malaking papel na ginagampanan sa paggamit ng wikang Hiligaynon sa pang-araw-araw na pamumuhay.

Itong ortograpiya ay maaaring gamitin bilang gabay kung kailangang palawakin ang pag-unawa sa wikang Hiligaynon mula sa pagbaybay, pantig, salita, grupo ng mga salita, pangungusap, at mga tuldik. Nakabatay ito sa *Ortograpiyang Pambansa (OP)*, ang gabay ng lahat ng mga wika sa Pilipinas. Itong ortograpiya ay dumaan sa masusing pagsusuri ng Komisyon sa Wikang Filipino (KWF), ang ahensya ng gobyerno na itinayo ng Batas Republika 7104 na nagbibigay mandato sa pagpapaunlad ng mga wika sa Pilipinas.

Nagpapasalamat tayo kina Resurreccion Hidalgo, Dr. Lorey Tanaleon, Nelson Cabaluna, at Agnes España-Dimzon. Sila ay nagbigay ng kanilang panahon at karunungan sa pagsulat nitong ortograpiya. Kinakatawan nila ang kani-kanilang mga sektor. Si G. Hidalgo ay kasapi rin ng Sumakwelan, isang manunulat ng panitikan, at isang peryodista. Si Dr. Tanaleon ay direktor ng Center for Teaching Excellence sa West Visayas State University. Si G. Cabaluna ay Master Teacher I sa Leon National High School, Leon, Iloilo. Silang dalawa ay manunulat ng mga aklat na ginagamit sa pagtuturo ng Hiligaynon bilang mother tongue sa elementarya.

mother tongue sa elementary. Si Ms. España-Dimzon katapu sang Hubon Manunulat, isa ka manunulat sang literatura, kag translator.

Ginapasalamatan man ang tanan nga nagpakigbahin sa oryentasyon sa ortograpiya. Ini nga oryentasyon ginhiwat sadtong Marso 2020 sang nagasugod pa lang ang pandemya, kag ginpangunahan sang mga iskolar sa Linguistics gikan sa KWF nga sanday Dr. Lourdes Hinampas kag G. Earvin Pelagio. Subong man ginapasalamatan ang mga nagpakigbahin sa pangpubliko nga konsultasyon nga ginhiwat sadtong Nobyembre 29, 2021.

Madamu ang limitasyon nga gindulot ang pandemya. Nangin problema ang pagtambong sang kadamuan sa *face-to-face* nga diskusyon. Daku man ang panghangkat sang *virtual mode* bangud sa pagkakulang sang aton ihibalo sa teknolohiya. Apang, pandemya ukon wala, wala nagauntat ang pagsanyog sang pulong. Ini padayon nga nagauswag sa paglakat sang panahon kag pagtukib sang mga bag-o nga bagay.

Ang ini nga ortograpiya, sa simple nga pulong, panugod lamang.

ALAIN RUSS G. DIMZON

Komisyoner sa Hiligaynon
Komisyon sa Wikang Filipino

Si Gng. España-Dimzon ay kasapi ng Hubon Manunulat, isang manunulat ng panitikan, at tagasalin.

Pinasasalamatan din ang lahat ng nakibahagi sa oryentasyon sa ortograpiya. Itong oryentasyon ay isinagawa noong Marso 2020 nang nagsisimula pa lámang ang pandemya, at ito’y pinangunahan ng mga iskolar sa Lingguwistiks mula sa KWF na sina Dr. Lourdes Hinampas at G. Earvin Pelagio. Pinasasalamatan din ang mga nakilahok sa pampublikong konsultasyon na isinagawa noong Nobyembre 29, 2021.

Maraming limitasyon ang dalá ng pandemya. Naging problema ang pagdalo ng karamihan sa *face-to-face* na mga diskusyon. Malaki rin ang hamon ng *virtual mode* dahil sa kakulangan ng ating kaalaman sa teknolohiya. Ngunit, pandemya o wala, hindi tumitigil ang paglago ng wika. Patuloy ang pag-uswag ng isang wika sabay sa paggalaw ng panahon at pagtuklas ng mga panibagong bagay.

Ang ortograpiyang ito, sa madaling sabi, ay simula lámang.

ALAIN RUSS G. DIMZON

Komisyoner sa Hiligaynon
Komisyon sa Wikang Filipino

1 | GRAFÉMA

Nagapanguna nga katungdanan sang ortograpiya ang pagbutang sang graféma sa tinaga nga ginahambal. Ginatawag nga **graféma** ang isa ka set ukon grupo sang mga bahin sa isa ka sistema sang pagsulat. Ang mga graféma sa praktika sang ortograpiya nga Hiligaynon ginabug-usan sang ginatawag nga mga letra kag indi letra.

1.1. Létra.

Ang **létra** simbolo sang isa ka tunog sa paghambal. Ginabug-usan ini sang mga **patingog** ukon **bokablo** (*vocablo*) kag sang mga **katingog** ukon **konsonante** (*consonante*). Ang serye sang mga letra ginatawag nga **alpabéto**. Ang alpabeto nga Hiligaynon ginabug-os sang duha ka napulo (20) nga letra kag nagapakilala ang kada isa sang isa ka tunog. Ginangalanan ang tagsa ka letra base sa alpabeto nga Ingles.

Aa ey	Bb bi	Dd di	Ee i	Gg dyi
Hh eyts	Ii ay	Kk key	Ll el	Mm em
Nn en	Ngng endyi	Oo o	Pp pi	Rr ar
Ss es	Tt ti	Uu yu	Ww dobolyu	Yy way

Mga Dughong Letra

May ara walo (8) ka dughong letra. Masami nga makit-an ini sa mga dughong tinaga kag ginagamit sa mga pat-od nga ngalan sang tawo, lugar, ukon hitabu.

Cc si	Ff ef	Jj dyey	Ññ enye
Qq kyu	Vv vi	Xx eks	Zz zi

1.2. Indi-Letra. Ginabug-os ang **indi-letra** sang mga tuldik kag mga pananda. Ang **tuldik** ukon **asento** giya sa paagi sang paghambal sang mga tinaga. Sa linggwistika, ginakabig ang tuldik nga simbolo para sa impit nga tunog ukon kalabaon sang paghambal. Sa

1 | GRAFÉMA

Pangunahing katungkulan ng ortograpiya ang paglagay ng graféma sa salitang binibigkas. Tinatawag na **graféma** ang isang set o pangkat ng mga bahagi ng isang sistema ng pagsusulat. Ang mga graféma sa praktika o batayan ng ortograpiya ng Hiligaynon ay binubuo ng mga titik at di-titik.

1.1. Titik.

Ang **titik** ay simbolo ng isang tunog ng pagbigkas. Binubuo ito ng mga **pating** (vowels) at **kating** (consonants). Ang kalipunan ng mga titik ay tinatawag na **alpabéto**. Ang alpabetong Hiligaynon ay binubuo ng dalawampung (20) mga titik at ang bawat isa ay nagpakilala ng isang tunog. Tinatawag o pinapangalanan ang bawat titik batay sa alpabetong Ingles.

Aa ey	Bb bi	Dd di	Ee i	Gg dyi
Hh eyts	Ii ay	Kk key	Ll el	Mm em
Nn en	Ngng endyi	Oo o	Pp pi	Rr ar
Ss es	Tt ti	Uu yu	Ww dobolyu	Yy way

Mga Hiram na Titik

May walong (8) hiram na titik. Ito'y madalas makikita sa mga hiram na salita at ginagamit sa mga tiyak na pangalan ng tao, lugar o pangyayari.

Cc si	Ff ef	Jj dyey	Ññ enye
Qq kyu	Vv vi	Xx eks	Zz zi

1.2. Di-titik. Binubuo ang **di-titik** ng mga tuldik at bantas. Ang **tuldik** o **diin** ay gabay sa pagbigkas ng mga salita. Sa linggwistika o palawikaan, ang tuldik ay tinuturing na simbolo ng impit o diin ng tunog o haba ng pagbigkas. Sa alpabetong Hiligaynon,

alpabetong Hiligaynon, ginagamit ang *glottal stop* (punto/impit) sa mga tinaga kasubong sang:

amû
dakû
damù

Ang pananda nagarepresentar sa mga ginutlan kag tono sang paghambal sa tunga sang mga letra kag kunla, sa tunga sang mga tinaga, kag mga tinagpong, kag sa tunga sang mga dinalan. Mga kinaandan nga pananda ang **kudlit** (,), **pintok** (.), **pamangkot** (?), **panuaw** (!), **pintok-kudlit** (;), **pintupad** (:), **litsaw** (’), kag **purong** (-).

ginagamit ang *glottal stop* (impit o pigit) sa mga salitang gaya ng sumusunod:

amû ‘unggoy’
dakû ‘malaki’
damù ‘marami’

Ang pananda ay kumakatawan sa mga hati at tono ng pagbigkas sa gitna ng mga titik at pantig o silaba, sa gitna ng mga salita at mga parirala o prase. Karaniwang pananda ang **kuwit** (,), **tuldok** (.), **pananong** (?), **tandang pandamdám** (!), **tuldok-kuwit** (;), **tutuldok** (:), **kudlit** (’), at **gitling** (-).

2 | KUNLA KAG PAGKUNLA

Ang **kunla** ukon **sílabá** isa ka yunit sang tunog nga ginabug-os sang isa ka patingog kag isa ukon masobra pa sa isa nga katingog. Kada patingog (a/e/i/o/u) mahimo nga isa ka kunla; samtang, kinahanglan sang kada katingog ang isa ka patingog agud mangin kunla. May isa lang ka patingog sa kada kunla samtang mahimo nga masobra sa duha ka katingog sa isa ka kunla.

2.1. Sahi ukon Tipo sang Kunla.

Suno sa ginsundan nga paathag, ang kunla mahimo nga ginabug-os sang isa ka patingog, ukon isa ka katingog kag isa ka patingog. Mahimo man nga duha ukon masobra pa nga katingog kag isa ka patingog. Nagasunod ang mga **sahi ukon tipo sang kunla** sa pasulat nga simbolo. Para iilustrar, ginarepresentar sang **P** ang patingog kag sang **K** ang katingog:

Sari/Tipo	Halimbawa nga tinaga
P	a•ri•tos
KP	bi•bi
PK	ok•ok
KPK	kag
KKP	bra•so
PKK	eks•per•to
KPKK	dorm
KKPK	plan•tsa
KKPKK	tsart
KKPKKK	shorts

*Ginatawag nga digrapo ang **NG**, buot silingon, isa ka tunog pero may duha ka letra. Ang ponema nga /ŋ/ nagasimbolo sa digrapo nga NG.

Talupangda nga ang mga klase sang kunla nakasantu sa pamaagi sang pagsulat kag indi sa posible nga tunog sa isa ka kunla. Gani, wala sini ginalaragway ang pag-angkon sang duham-patingog sa kunla nga subong sa pagsulundan sa pagsulat sang kunla nga may

2 | PANTIG AT PAGPAPANTIG

Ang **pantig** o **sílabá** ay isang yunit o pangkat ng tunog na binubuo ng isang patinig at isa o mahigit sa isang katinig. Bawat patinig (a/e/i/o/u) ay maaaring bumuo ng isang pantig; ngunit kailangan ng bawat katinig ang isang patinig upang maging isang pantig. May isang patinig lamang sa bawat pantig, ngunit maaaring may sobra sa dalawang katinig sa isang pantig.

2.1. Uri o Klase ng Pantig. Batay sa unang paliwanag, ang pantig ay maaaring binubuo ng isang patinig, o isang katinig at isang patinig. Maaari ding dalawa o mahigit pang katinig at isang patinig. Sumusunod ang mga **uri o klase ng pantig** sa simbolong pasulat. Bilang paglalarawan, kinakatawan ng **P** ang patinig at ng **K** ang katinig:

Uri	Halimbawang salita
P	a•ri•tos 'hikaw'
KP	bi•bi 'bibe'
PK	ok•ok 'binubutasan'
KPK	kag 'at'
KKP	bra•so 'braso'
PKK	eks•per•to 'eksperto'
KPKK	dorm 'dormitoryo'
KKPK	plan•tsa 'plantsa'
KKPKK	tsart 'tsart'
KKPKKK	shorts 'shorts'

*Tinatawag na digrapo ang **NG**, ibig sabihin, isang tunog pero may dalawang titik. Nagsisimbolo ito sa ponemang /ŋ/ ang digrapong NG.

Bigyang pansin na ang mga kinikilalang uri ng pantig ay akma sa paraan ng kasalukuyang pagsulat at hindi sa maaaring tunog ng isang pantig. Kaya, hindi nito nilalarawan ang pagkaroon ng kambal-patinig sa pantig na gaya sa sinusundan sa pagsulat ng

duham-patingog. Talupangda man nga malaka ang mga tinaga nga may duha ka kunla ukon masobra pa nga katingog kag kon may ara man, ginhulam ini halin sa Español ukon sa Ingles.

2.2. Pagkunla sang mga Tinaga. Ang pagkunla pamaagi nga ginatunga ang isa ka tinaga suno sa mga kunla nga nagabug-os diri. Nakabase ini sa graféma ukon nakasulat nga mga simbolo.

Halimbawa:

u•be (ube)
ba•lay (balay)

Ari ang pila ka pagsulundan:

Una, kon may nagasundanay nga duha ukon masobra pa nga patingog sa posisyon sa unahan, tunga, kag ulihi, ini makita sa separado nga kunla.

Halimbawa:

i•u•pod (iupod)
ti•il (tiil)
ba•o (bao)

Ikaduha, kon may nagasundanay nga katingog sa sulod sang isa ka tinaga, ang una ginaupod sa ginasundan nga patingog kag ang ikaduha ginaupod sa nagasunod nga kunla.

Halimbawa:

tat•lo (tatlo)
pan•sit (pansit)
ham•bal (hambal)

Kalakip diri ang **kot•se** (kotse), **sit•sa•ron** (sitsaron), at **pan•yo** (panyo).

Sakop man sini ang mga klaster pareho sang **ab•yan** (abyan), **pad•ya** (padya), kag **pung•sod** (pungsod). Indi sakop sini ang mga digrapo pareho sang **sy** [ʃ] kag **ng** [ŋ] sa mga tinaga nga **ins•ti•tu•syon** (institusyon) kag **pa•nga•di** (pangadi).

pantig na may kambal-patinig. Bigyang pansin din na bihira lang ang mga salitang may pantig na dalawa o mahigit ang katinig at kung meron man, ito’y hiram sa Español o Ingles.

2.2. Pagpapapantig ng mga Salita.

Ang pagpapapantig ay ginagawa sa pamamagitan ng paghati ng isang salita batay sa mga pantig na bumubuo nito. Nakabatay o nakabase ito sa graféma o nakasulat na mga simbolo.

Halimbawa:

u•be (ube) ‘ube’
ba•lay (balay) ‘bahay’

Ito ang batayan:

Una, kung may magkasunod na dalawa o mahigit pang patinig sa posisyon sa unahan, gitna, at huli, ito ay makikita sa hiwalay na pantig.

Halimbawa:

i•u•pod (iupod) ‘isama’
ti•il (tiil) ‘paa’
ba•o (bao) ‘pagong’

Ikalawa, kung may magkasunod na katinig sa loob ng isang salita, ang una ay iisinasama sa sinusundang patinig at ang pangalawa ay isinasama sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

tat•lo (tatlo) ‘tatlo’
pan•sit (pansit) ‘pansit’
ham•bal (hambal) ‘salita, sabi’

Kalakip dito ang **kot•se** (kotse) ‘kotse’, **sit•sa•ron** (sitsaron) ‘tsitsaron’, at **pan•yo** (panyo) ‘panyo’.

Kalakip nito ang mga klaster tulad ng **ab•yan** (abyan) ‘kaibigan’, **pad•ya** (padya) ‘gantimpala’, at **pung•sod** (pungsod) ‘bansa’. Hindi kalakip ang mga digrapo tulad ng **sy** [ʃ] at **ng** [ŋ] sa mga salitang **ins•ti•tu•syon** (institusyon) at **pa•nga•di** (pangadi) ‘panalangin’.

Ikatlo, kon may tatlo ka nagasulundanay nga katingog sa sulod sang isa ka tinaga, ang una nga duha nagaupod sa patingog sang ginasundan nga kunla, kag ang ikatlo ginaupod sa nagasunod nga kunla.

Halimbawa:

ins•ti•tu•syon (institusyon)

trans•por•ta•syon (transportasyon)

Ikaapat, kon ang una sa tatlo nga nagasulundanay nga katingog M ukon N kag ang gasunod bisan diin lang sa BL, BR, DR, PL, kag TR, ang una nga katingog (M/N) ginaupod sa una nga patingog kag ang nagasunod nga duha ka katingog ginaupod sa nagasunod nga kunla.

Halimbawa:

kom•pli•ka•syon (komplikasyon)

tim•pla (timpla)

kon•tra•ta (kontrata)

em•ble•ma (emblema)

kom•pra (kompra)

Ikalima, kon may apat ka nagasulundanay nga katingog sa sulod sang isa ka tinaga, ginaupod ang una nga duha ka katingog sa ginasundan nga patingog kag ginaupod ang ulihi nga duha ka katingog sa nagasunod nga kunla.

Halimbawa:

eks•plo•si•bo (eksplosibo)

trans•plant (transplant)

Pangatlo, kung may tatlong magkasunod na katinig sa loob ng isang salita, ang unang dalawa ay kasama sa patinig ng sinusundang pantig, at ang pangatlo ay kasama sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

ins•ti•tu•syon (institusyon)

trans•por•ta•syon (transportasyon)

Pang-apat, kung ang una sa tatlong magkasunod na katinig M o N at ang kasunod ay kahit ano sa BL, BR, DR, PL, at TR, ang unang katinig (M/N) ay iisinasama sa unang patinig at ang kasunod na dalawang katinig ay iisinasama sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

kom•pli•ka•syon (komplikasyon)

tim•pla (timpla)

kon•tra•ta (kontrata)

em•ble•ma (emblema)

kom•pra (kompra)

Panglima, kung may apat na magkasunod na katinig sa loob ng isang salita, iisinasama ang unang dalawang katinig sa sinusundang patinig at iisinasama ang huling dalawang katinig sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

eks•plo•si•bo (eksplosibo)

trans•plant (transplant)

3 | PAHAMBAL NGA PAGPANIGBATO

Isa-isa nga ginahambal sa husto nga pagpasunod ang mga letra nga nagabug-os sa isa ka tinaga, kunla, *acronym*, *abbreviation* (kalip-utan), *initials*, simbolo nga pangsiyensya, kag iban pa.

3.1. Kunla

Pagsulat	Paghambal
to	ti-o
pag	pi-ey-dyi
kon	key-o-en
trans	ti-ar-ey-en-es

3.2. Tinaga

Pagsulat	Paghambal
banwa	bi-ey-en-dobolyu-ey
plano	pi-el-ey-en-o
bugas	bi-yu-dyi-ey-es
libro	el-ay-bi-ar-o
sulat	es-yu-el-ey-ti

3.3. Acronym

WVSU (West Visayas State University)	kapital dobolyu-kapital vi-kapital es-kapital yu
INHS (Iloilo National High School)	kapital ay-kapital en-kapital eyts-kapital es
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	kapital ey-kapital es-kapital i-kapital ey-kapital en
PTA (Parents Teachers Association)	kapital pi-kapital ti-kapital ey
PAGASA (Philippine Atmospheric, Geophysical, and Astronomical Services Administration)	kapital pi-kapital ey-kapital dyi-kapital ey-kapital es-kapital ey

3 | PASALITANG PAGBAYBAY

Isa-isang binibigkas sa tamang pagkakasunod-sunod ang mga titik na bumubuo ng isang salita, pantig, akronim, pagdadaglat, mga inisyal, simbolong pang-siyentipiko, at iba pa.

3.1. Pantig

Pagsulat	Pagbigkas
to	ti-o
pag	pi-ey-dyi
kon	key-o-en
trans	ti-ar-ey-en-es

3.2. Salita

Pagsulat	Pagbigkas
banwa	bi-ey-en-dobolyu-ey
plano	pi-el-ey-en-o
bugas	bi-yu-dyi-ey-es
libro	el-ay-bi-ar-o
sulat	es-yu-el-ey-ti

3.3. Acronym

WVSU (West Visayas State University)	kapital dobolyu-kapital vi-kapital es-kapital yu
INHS (Iloilo National High School)	kapital ay-kapital en-kapital eyts-kapital es
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	kapital ey-kapital es-kapital i-kapital ey-kapital en
PTA (Parents Teachers Association)	kapital pi-kapital ti-kapital ey
PAGASA (Philippine Atmospheric, Geophysical, and Astronomical Services Administration)	kapital pi-kapital ey-kapital dyi-kapital ey-kapital es-kapital ey

3.4. Abbreviation

Kap. (Kapitan)	kapital key-ey-pi pintok
Gob. (Gobernador)	kapital dyi-o-bi pintok
Sr. (Senior)	kapital es-ar pintok
Hen. (Heneral)	kapital eyts-i-en pintok
Dr. (Doktor)	kapital di-ar pintok

3.5. Initials

3.5.1. Mga Tawo/Butang

MLQ (Manuel L. Quezon)	kapital em-kapital el-kapital kyu
JPT (Jerry P. Treñas)	kapital dyey-kapital pi-kapital ti
RQA (Ramon Quimzom Avanceña)	kapital ar-kapital kyu-kapital ey
OHP (Over Head Projector)	kapital o-kapital eyts-kapital pi
CPU (Central Processing Unit)	kapital si-kapital pi-kapital yu

3.5.2. Mga Grupo/Institusyon/Lugar

KKK (Kataas-taasang Kagalang-galangang Katipunan)	kapital key-kapital key-kapital key
BSP (Bangko Sentral ng Pilipinas)	kapital bi-kapital es-kapital pi
KWF (Komisyon sa Wikang Filipino)	kapital key-kapital dobolyu-kapital ef
IDC (Iloilo Doctors College)	kapital ay-kapital di-kapital si
ICC (Iloilo Convention Center)	kapital ay-kapital si-kapital si

3.6. Simbolo nga Pangsiyensya/Pangmatematika

Fe (iron)	kapital ef-i
lb. (pound)	el-bi pintok
kg. (kilogram)	key-dyi pintok
H ₂ O (water)	kapital eyts-tu-kapital o
NaCl (sodium)	kapital en-ey-kapital si-el

3.4. Abbreviation

Kap. (Kapitan)	kapital key-ey-pi tuldok
Gob. (Gobernador)	kapital dyi-o-bi tuldok
Sr. (Senior)	kapital es-ar tuldok
Hen. (Heneral)	kapital eyts-i-en tuldok
Dr. (Doktor)	kapital di-ar tuldok

3.5. Initials

3.5.1. Mga Tao/Bagay

MLQ (Manuel L. Quezon)	kapital em-kapital el-kapital kyu
JPT (Jerry P. Treñas)	kapital dyey-kapital pi-kapital ti
RQA (Ramon Quimzom Avanceña)	kapital ar-kapital kyu-kapital ey
OHP (Over Head Projector)	kapital o-kapital eyts-kapital pi
CPU (Central Processing Unit)	kapital si-kapital pi-kapital yu

3.5.2. Mga Grupo/Institusyon/Lugar

KKK (Kataas-taasang Kagalang-galangang Katipunan)	kapital key-kapital key-kapital key
BSP (Bangko Sentral ng Pilipinas)	kapital bi-kapital es-kapital pi
KWF (Komisyon sa Wikang Filipino)	kapital key-kapital dobolyu-kapital ef
IDC (Iloilo Doctors College)	kapital ay-kapital di-kapital si
ICC (Iloilo Convention Center)	kapital ay-kapital si-kapital si

3.6. Simbolong Pangsiyentipiko/Pangmatematika

Fe (iron)	kapital ef-i
lb. (pound)	el-bi tuldok
kg. (kilogram)	key-dyi tuldok
H ₂ O (water)	kapital eyts-tu-kapital o
NaCl (sodium)	kapital en-ey-kapital si-el

4 | PAGESULUNDAN SA PAGPANIGBATO SA HILIGAYNON

Kasubong sang iban nga pulong, ang Hiligaynon may hulam nga mga tinaga gikan sa iban nga pulong kag ang mga ini wala sing tul-id nga paglubad. Bangud ginatumod sang mga tinaga ang mga konsepto nga ila ginapakilala, ang bag-o hulam nga mga tinaga makabig nga sa gwa sang sosyolohikal nga konteksto. Bilang isa ka pamaagi sa pagpasanyog sang paghangpanay sa isa ka sosyedad, kinahanglan nga hatagan sang katupong nga Hiligaynon ang hulam nga mga tinaga. Ang pulong dapat magbag-o dungan sa pag-uswag sang isa ka katilingban. Agud malambot ang pinakamataas nga tinutuyo sang pulong nga amo ang paghangpanay, isa ka pamaagi ang pagpanigbato sang hulam nga mga tinaga suno sa tunog sa paghambal sang mga ini.

4.1. Pagpanigbato sang mga Hulam nga Tinaga.

Ang masunod nga hulam nga mga tinaga gintunga sa duha ka nagapanguna nga grupo: (1) mga hulam nga tinaga nga naimpon na sa Hiligaynon (kalabanan halin sa Español o Kinatsila); kag (2) mga bag-o nga hulam nga mga tinaga nga wala gin-ilisan ang pagpanigbato ukon ispelng (kalabanan halin sa Ingles, kag mga pangngalan).

4.1.1. Pagpanigbato sang hulam nga mga tinaga nga naimpon sa Hiligaynon

Amo ini ang pila ka tinaga nga ginapanigbato suno sa paghambal sini sa Hiligaynon.

Orihinal nga Letra	Letra sa Hiligaynon	Halimbawa
V	B	valde → balde voleibol → balibol visita → bisita
J	DY	jeep → dyip
G	H	general → heneral generacion → henerasyon

4 | TUNTUNIN SA PAGBAYBAY SA HILIGAYNON

Katulad ng ibang wika, ang Hiligaynon ay may hiram na mga salitang galing sa ibang wika at ang mga ito ay walang eksakto o tiyak na salin o katumbas. Dahil ang tinutukoy ng mga salitang ito ay konseptong kanilang nirerepresenta, ang mga bagong hiram na salita ay maituturing na nasa labas ng kontekstong sosyolohikal. Isang paraan upang mapasanyog o mapaunlad ang pagkakaunawaan sa isang lipunan, kailangang bigyan ng katumbas sa Hiligaynon ang mga hiram na salita. Ang wika ay dapat nagbabago kasabay sa pag-unlad ng sambayanan. Upang makamit ang pagkakaunawaan na siyang pinakamataas na pakay ng wika, isa sa mga paraan ay ang ispelng o pagbaybay ng mga hiram na salita batay sa tunog ng pagbigkas ng mga ito.

4.1. Ispelng ng mga Hiram na Salita

Ang sumusunod na hiram na mga salita ay nahahati sa dalawang pangunahing grupo: (1) ang hiram na mga salita nahalo na sa Hiligaynon (karamihan ay galing sa Español o Kinatsila); at (2) mga bagong hiram na salita na hindi pinalitan ang pagbaybay o ispelng (karamihan ay galing sa Ingles, at mga pangngalan.)

4.1.1. Pagbaybay ng mga hiram na salitang nahalo na sa Hiligaynon

Ito ang ilang mga salitang ang pagbaybay ay ayon sa pagbigkas nito sa Hiligaynon.

Orihinal na Letra	Letra sa Hiligaynon	Halimbawa
V	B	valde → balde 'balde' voleibol → balibol 'volleyball' visita → bisita 'bisita'
J	DY	jeep → dyip 'dyip'
G	H	general → heneral 'heneral' generacion → henerasyon 'henerasyon'

Orihinal nga Letra	Letra sa Hiligaynon	Halimbawa
J	H	jabon → habon justo → husto caja → kaha
X	H	Mexicano → Mehikano
C	K	canta → kanta codigo → kodigo cultura → kultura
QU	K	queja → kiha alquela → arkila quebrada → kibrada
CH	K	chemical → kemikal cholera → kolera technician → teknisyan
X	KS	boxing → boksing taxi → taksi saxophone → saksopon
LL	LY	calle → kalye llave → lyabe llamar → lyamar
LL	Y	caballo → kabayo cebollas → sibuyas silla → siya
F	P	Filipinas → Pilipinas funeraria → punerarya funda → punda
C	S	centimos → sentimos central → sentral cintas → sintas
Z	S	zigzag → sigsag zero → sero
CH	TS	chinelas → tsinelas chocolate → tsokolate lechon → letson

Orihinal na Letra	Letra sa Hiligaynon	Halimbawa
J	H	jabon → habon 'sabon' justo → husto 'husto' caja → kaha 'kahon'
X	H	Mexicano → Mehikano 'taga-Mexico'
C	K	canta → kanta 'kanta' codigo → kodigo 'kodigo' cultura → kultura 'kultura'
QU	K	queja → kiha 'habla' alquela → arkila 'arkila' quebrada → kibrada 'bangin'
CH	K	chemical → kemikal 'kemikal' cholera → kolera 'cholera' technician → teknisyan 'technician'
X	KS	boxing → boksing 'boksing' taxi → taksi 'taksi' saxophone → saksopon 'saxophone'
LL	LY	calle → kalye 'kalye' llave → lyabe 'lyabe' llamar → lyamar 'tawag'
LL	Y	caballo → kabayo 'kabayo' cebollas → sibuyas 'sibuyas' silla → siya 'silya'
F	P	Filipinas → Pilipinas 'Pilipinas' funeraria → punerarya 'punerarya' funda → punda 'punda'
C	S	centimos → sentimos 'sentimo' central → sentral 'sentral' cintas → sintas 'sintas'
Z	S	zigzag → sigsag 'zigzag' zero → sero 'zero'
CH	TS	chinelas → tsinelas 'tsinelas' chocolate → tsokolate 'tsokolate' lechon → letson 'letson'

Orihinal nga Letra	Letra sa Hiligaynon	Halimbawa
HI	Y	hierro → yero hielo → yelo
Ñ	NY	niño → ninyo puñal → punyal año → anyo

4.1.2. Pagpanigbato sang mga bag-o hulam nga mga tinaga.

Amo ini ang pila ka hulam nga tinaga nga wala ginabag-o ang pagpanigbato.

4.1.2.1. Mga pat-od nga pangalan (pangalan sang tawo, lugar, kag iban pa).

Visayas
Capiz
Antique
Roxas
Quezon
La Paz
Jaro

4.1.2.2. Mga tinaga nga teknikal o syentipiko.

photosynthesis
phylum
Joule
gigabyte
pixel

4.1.2.3. Mga tinaga nga mabudlay islan ang pagpanigbato.

celebrity
bouquet
Caesarian
cliche
quantum

Orihinal na Letra	Letra sa Hiligaynon	Halimbawa
HI	Y	hierro → yero 'yero' hielo → yelo 'yelo'
Ñ	NY	niño → ninyo 'batang lalaki' puñal → punyal 'punyal' año → anyo 'anyo'

4.1.2. Ispeling ng mga bagong hiram na salita.

Ito ang ilang hiram na mga salitang hindi binago ang pagbaybay o ispeling.

4.1.2.1. Pangngalang pantangi (pangalan ng tao, lugar, at iba pa).

Visayas
Capiz
Antique
Roxas
Quezon
La Paz
Jaro

4.1.2.2. Katawagang teknikal o siyentipiko.

photosynthesis
phylum
Joule
gigabyte
pixel

4.1.2.3. Mga salitang mahirap ireispel o baguhin ang pagbaybay.

celebrity
bouquet
Caesarian
cliche
quantum

5 | PAG-ILIS SANG D KAG R

Ang pagsulat sang mga tumandok nga mga tinaga nga may tunog nga D, ginailisan sang R kon napalibutan ang D sang mga patingog bangud sa pagpanigbato.

Halimbawa:

talikod	+	-an	→	talikuran
pamuad	+	-on	→	pamuaron
laktod	+	-an	→	lakturan
bulad	+	-an	→	bularan
paligad	+	-an	→	paligaran

5 | PALITAN NG D AT R

Sa pagsusulat ng mga katutubong salita na may tunog na D, pinapalitan ito ng R kapag napalilibutan ang D ng mga patinig dahil sa pagbaybay.

Halimbawa:

talikod	+	-an	→	talikuran	'talikuran'
pamuad	+	-on	→	pamuaron	'paramihin'
laktod	+	-an	→	lakturan	'shortcut'
bulad	+	-an	→	bularan	'drying area' o patuyuan'
paligad	+	-an	→	paligaran	'pabayaan'

6 | PANGBULOS SA PANGSUGPON NGA TINAGA NGA <KA>

Ginagamit ang tinaga nga pangbulos <ka> bilang pangsugpon sang pang-isip kag sang pangngalan nga ginatumod sini. Para mapahapos ang pagmitlang, ang <ka> mahimo buslan sang mga pailong nga tunog M, N, NG. Sa listahan sa idalum, makita ang mga detalye kon san-o ini dapat gamiton.

Tigbato	San-o ginagamit	Halimbawa
M	sa <ka> kon nagasugod ang tinaga sa B, P	duhambilog 'duha ka bilog' tatlumbugkos 'tatlo ka bugkos' pitumpona 'pito ka pona' sampihak 'isa ka pihak'
N	pangbulos sa <ka> kon ang tinaga nagasugod sa D, L, S, T	sandupa 'isa ka dupa' sanlibo 'isa ka libo' sansipi 'isa ka sipi' santangkas 'isa ka tangkas'
NG	pangbulos sa <ka> kon nagasugod ang tinaga sa mga patinig ukon sa G, H, K, M, N, NG, R, S, Y	duhang-angkab 'duha ka angkab' limang-utod 'lima ka utod' tatlong-isda 'tatlo ka isda' sanggatos 'isa ka gatos' duhanghalok 'duha ka halok' pitongkarus 'pito ka karus' limangmudmod 'lima ka mudmod' duhangnuno 'duha ka nuno' sangngisi 'isa ka ngisi' tatlongruwang 'tatlo ka ruwang' sangsaga 'isa ka saga' limangyudyod 'lima ka yudyod'

6 | PAMALIT SA PANGKONEKTANG SALITANG <KA>

Ginagamit ang salitang <ka> bilang pangkonekta ng pamilang at ng pangngalang tinutukoy nito. Para sa pagpapadulas ng bigkas, ang <ka> ay maaaring palitan ng mga pailong na tunog M, N, NG. Nasa talahanayan sa ibaba ang detalye kung kailan ito dapat gamitin.

Titik	Kailan gagamitin	Halimbawa
M	pamalit sa <ka> kapag nagsisimula ang salita sa B, P	duhambilog 'dalawang piraso' tatlumbungkos 'tatlong buwig o kumpol' pitumpona 'pitong bahagi' sampihak 'isang hati'
N	pamalit sa <ka> kapag nagsisimula ang salita sa D, L, S, T	sandupa 'isang dipa' sanlibo 'isang libo' sansipi 'isang sipi' santangkas 'isang tumpok'
NG	pamalit sa <ka> kapag nagsisimula ang salita sa mga patinig o sa G, H, K, M, N, NG, R, S, Y	duhang-angkab 'dalawang kagat' limang-utod 'limang putol' tatlong-isda 'tatlong isda' sanggatos 'isang daan' duhanghalok 'dalawang halik' pitongkarus 'pitong kalmot' limangmudmod 'limang pira-piraso' duhangnuno 'dalawang diin' sangngisi 'isang ngiti' tatlongruwang 'tatlong luwang' sangsaga 'isang bugkos' limangyudyod 'limang hila o kaladkad'

7 | PAG-ILIS SANG U KAG O

Katulad sang madamu nga pulong sa Pilipinas, ang Hiligaynon nagasunod man sa *3-vowel system*. Bangud sini, mahimo magbayluhanay ang paggamit sang U kag O sa tinaga, kag yari ang mga pagsulundan:

7.1. Pangkabilugan nga pagsulundan

Sa mga tumandok nga tinagang Hiligaynon sa pangkabilugan, ginagamit ang O sa punta nga kunla sang tinaga samtang ang U ginagamit sa iban nga kunla. Sa mga hulam nga tinaga sa Español, ginagamit ang O sa puno sang tinaga.

Halimbawa:

bato
kuntani

obra
okra
oras
oremos
ortograpiya

7.2. Kon may duha ka U kag O ukon masobra pa

Kon may duha ukon masobra pa nga U kag/o O sa isa ka tinaga, U ang una nga mga patingog, kag O ang sa ulihi nga kunla.

Halimbawa:

bubon	buho
batunon	pulo
sakupon	kuno
bumulutho	pumuluyo

Exemption: otot, solo, susu

7.3. Kon may ulipik

Ang ulihi nga tigbato nga O, ginaislan sang U sa ulihi nga kunla kon ang ulipik idugang sa tinaga.

7 | PALITAN NG U AT O

Gaya ng maraming wika sa Pilipinas, ang Hiligaynon ay sumusunod sa *3-vowel system*. Dahil dito, maaring magpalitan ang U at O, at ito ang batayan sa paggamit:

7.1. Pangkalahatang tuntunin

Sa mga katutubong salitang Hiligaynon sa pangkalahatan, ang O ay ginagamit sa dulong pantig ng salita habang ang U naman ay ginagamit sa ibang pantig. Sa mga hiram na salita sa Español, ang O ay ginagamit sa simula ng salita.

Halimbawa:

bato 'bato'
kuntani 'sana'

obra 'gawain, trabaho'
okra 'okra'
oras 'oras'
oremos 'sermon'
ortograpiya

7.2. Kapag may dalawa o higit pang U at/o O

Kapag may dalawa o higit pang U at/o O sa isang salita, ang unang patinig ay U, at O ang sa huling pantig.

Halimbawa:

bubon 'balon'	buho 'butas'
batunon 'tanggapin'	pulo 'isla'
sakupon 'isama'	kuno 'kunyari'
bumulutho 'mag-aaral'	pumuluyo 'residente, naninirahan'

Iksemsiyon: otot 'utot', solo 'solo', susu 'dibdib, suso'

7.3. Kapag may hulapi

Ang huling titik na O, pinapalitan ng U sa huling pantig kung ang hulapi ay idadagdag sa salita.

Halimbawa:

luto → lutu-a
kadto → kadtuan
sugo → suguon
bato → batu-i

Indi sakop sini ang tungapik nga -lu- sa mga tinaga.

Halimbawa:

pulukniton
tulumanon
sululaton
ulusisaon

Exemption: pagtuluohan; ginasimbolohan

7.4. Kon sunok ang tinaga

Kon isulat ang mga tinaga nga nagatapos sa U/O kag may dagmit nga tungli ukon sunok, ang O ginaislan sang U.

bayû
madamû
santû
dakû
ayû
malayû

7.5. Kon malagday ang tinaga

Sa kabilugan, ang mga ugat nga tinaga (root word) nga may duha ka kunla kag ang ulihi nga kunla nagatapos sa katingog B, D, K, G, L, M, N, P, S, T, kag NG, ang tigbato nga O ang ginagamit kon ang pagmitlang sang tinaga malagday kag ang dagmit ara sa ikaduha nga kunla halin sa katapusan sang tinaga.

ság-ob
tâhod
dâbok
lâbog
hâbol

Halimbawa:

luto → lutu-a 'lutuín'
kadto → kadtuan 'puntahan'
sugo → suguon 'utusan'
bato → batu-i 'labanan'

Hindi sakop nito ang gitlapi na -lu- sa mga salita.

Halimbawa:

pulukniton 'pipitasin'
tulumanon 'gawain, tungkulin'
sululaton 'isusulat, susulatin'
ulusisaon 'sisiyasatin, imbestigahin'

Iksemsi yon: pagtuluohan 'pinaniniwalaan'; ginasimbolohan 'sinasagisag' 'kinakatawan'.

7.4. Kapag nagtatapos ang salita sa impit na tunog

Kung isulat ang mga salitang nagtatapos sa U/O at may tuldik na paiwà o maragsà, U ang gagamitin.

bayû 'damit'
madamû 'marami'
santû 'akma, angkop, bagay'
dakû 'malaki'
ayû 'magtawad, tawaran'
malayû 'malayo'

7.5. Kapag malumay ang salita

Sa pangkalahatan, ang mga salitang-ugat (root word) na may dalawang pantig at ang huling pantig ay nagtatapos sa katinig B, D, K, G, L, M, N, P, S, T, at NG, ang titik na O ang ginagamit kung ang pagbigkas ng salita ay malumay at ang tuldik ay nasa pangalawang pantig mula sa katapusan ng salita.

ság-ob 'igib'
tâhod 'paggalang'
dâbok 'gumawa ng apoy'
lâbog 'halamang pampaasim'
hâbol 'kumot'

tánom
dáyon
pálong
líkop
lápas
kípot

7.6. Kon matanlas ang tinaga

Sa kabilugan, ang mga ugat nga tinaga (root word) nga may duha ka kunla kag ang ulihi nga kunla nagatapos sa katingog B, D, K, G, L, M, N, P, S, T, U kag NG, ang tiggato nga U ang ginagamit kon ang pagmitlang sang tinaga matanlas ukon madasig kag ang dagmit yara sa ikaduha nga kunla halin sa punta sang tinaga. Ginagamitan ini sang pahilig.

tangúb
tahúd
latúk
libúg
habúl
nayún
patúng
atúp
lapús
sipót

tánom 'tanim'
dáyon 'tuloy'
pálong 'patayin ang apoy'
líkop 'bilugan'
lápas 'paglabag ng batas'
kípot 'sarado'

7.6. Kapag mabilis ang salita

Sa pangkalahatan, ang mga ugat na salita (root word) salitang ugat na may dalawang pantig at ang huling pantig ay nagtatapos sa katinig B, D, K, G, L, M, N, P, S, T, U at NG, ang titik na U ang ginagamit kung ang pagbigkas ng salita ay mabilis at ang tuldik ay nasa pangalawang pantig mula sa katapusan ng salita. Ito ay ginagamitan ng pahilis.

tangúb 'kaluban'
tahúd 'spur of a fowl' 'tahid'
latúk 'mesa'
libúg 'problema'
habúl 'habi'
nayún 'doon banda'
patúng 'tumungtong'
atúp 'bubong'
lapús 'thru and thru' 'tagos'
sipót 'makitid'

8 | MGA DAGMIT

Sa Hiligaynon, may tatlo ka klase sang tuldik nga ginagamit: pahilig (˘), paiwa (˘), kag sunok (˘). Makita sa idalum kon paano ginagamit ang mga tuldik.

8.1. Malagday – ang mga tinaga nga malagday ginamitlang nga may lituk sa ikaduha nga kunla halin sa katapusan sang tinaga.

Mga halimbawa:

tiyog	maayo
utod	kanta
dulot	tagipusuon

8.2. Tungli – ang mga tinaga nga tungli ginamitlang man nga may lituk sa ikaduha nga kunla halin katapusan sang tinaga kag ini nagatapos sa patingog nga may kug-ong nga lituk. Kag ini ginagamitan sang tuldik nga paiwa (˘).

Mga halimbawa:

lutò	buganà
sugò	dìnglè
bayò	kapawà

8.3. Matanlas – ang mga tinaga nga matanlas ginamitlang sing matanlas ukon madasig. Kag ini ginagamitan sang tuldik nga pahilig (˘).

Mga halimbawa:

buhók	gahúm
tanúm	amáy
subóng	guyá

8.4. Sunok – ang mga tinaga nga sunok ginamitlang nga matanlas o madasig kag nagatapos nga may kug-ong nga lituk. Ini ginagamitan sang tuldik nga sunok (˘).

Mga halimbawa:

amû	buhî
bulî	bahû
butâ	dakû

8 | MGA TULDIK O SIMBOLONG PANDIIN

Sa Hiligaynon, may tatlong uri ng tuldik na ginagamit: pahilis (˘), paiwa (˘), at pakupya (˘). Makikita sa ibaba kung paano gamitin ang mga tuldik na ito.

8.1. Malumay – ang mga salitang malumay ay binibigkas na may diin sa pangalawang pantig mula sa katapusan ng salita.

Mga halimbawa:

tíyog ‘ikot’	maáyo ‘mabuti’
útod ‘kapatid’	kánta ‘awit’
dúlot ‘halad’	tagipusúon ‘puso’

8.2. Malumì – ang mga salitang malumì ay binibigkas na may diin sa pangalawang pantig mula katapusan ng salita at ito ay nagtatapos sa patinig na may diing matigas. Ito ay ginagamitan ng tuldik na paiwa (˘).

Mga halimbawa:

lutò ‘lutò’	buganà ‘masagana’
sugò ‘utos’	dìnglè ‘daginding’
bayò ‘damit’	kapawà ‘liwanag’

8.3. Mabilis – ang mga salitang mabilis ay binibigkas nang matanlas o mabilis. Ito ay ginagamitan ng tuldik na pahilis (˘).

Mga halimbawa:

buhók ‘buhok’	gahúm ‘kapangyarihan’
tanúm ‘tanim’	amáy ‘ama’
subóng ‘ngayon’	guyá ‘mukha’

8.4. Maragsa – ang mga salitang maragsa ay binibigkas nang mabilis at nagtatapos sa impit na tunog. Ito ay ginagamitan ng tuldik na pakupya (˘).

Mga halimbawa:

amû ‘unggoy’	buhî ‘buhay’
bulî ‘puwet’	bahû ‘mabaho’
butâ ‘puno’	dakû ‘malaki’

9 | ANG PAGGAMIT SANG PURONG (-)

Ang **purong** (-) isa ka pananda nga madamu sing gamit. Ari ang husto sini nga paggamit:

9.1. Sa mga ginasulit nga tinaga.

Ginagamit ang purong sa mga tinaga nga ginasulit kag wala ginaislan ang pagpanigbato sang tinagang-gamut:

Halimbawa:

tiyog-tiyog
sunod-sunod
adlaw-adlaw

Ang purong kinahanglanon sa igutlan sang duha ka ginasulitsulit nga mga tinaga kon nagasugid sang pagkapareho ukon pagkaanggid, pagkagamay ukon pagkadaku, ukon sang pasulitsulit nga aksyon.

Halimbawa:

tawo-tawo
lakat-lakat
lain-lain
huya-huya

Tandaan: Ang tinagang-gamut nga may pasulitsulit nga kunla wala nagagamit sang purong.

Halimbawa:

huyahuya
sarisari
hunahuna
painuino
tagsatagsa

9 | ANG PAGGAMIT NG GITLING (-)

Ang **gitling** (-) ay isang pananda na marami ang gamit. Naririto ang tamang paggamit nito:

9.1. Sa mga inuulit na salita.

Ginagamit ang gitling sa mga salitang inuulit at hindi pinapalitan ang pagbaybay ng salitang-ugat:

Halimbawa:

tiyog-tiyog 'paikot-ikot'
sunod-sunod 'sunod-sunod'
adlaw-adlaw 'araw-araw'

Ang gitling ay kailangang gamitin sa gitna ng dalawang inuulit na mga salita kung ito'y nagsasabi ng pagkakatulad o pagkakapareho, pagkamaliit o pagkamalaki, o ng paulit-ulit na gawa o aksiyon.

Halimbawa:

tawo-tawo 'likeness of a person' 'tau-tauhan'
lakat-lakat 'maglakad-lakad'
lain-lain 'iba-iba'
huya-huya 'mahiya'

Tandaan: Ang salitang-ugat na may paulit-ulit na pantig ay hindi ginagamitan ng gitling.

Halimbawa:

huyahuya 'makahiya'
sarisari 'iba-iba'
hunahuna 'naisip'
painuino 'pag-iisip'
tagsatagsa 'isa-isa'

9.2. Sa isahon nga kunla nga tunog.

Ginagamit ang purong sa onomatopeiko nga pagsulat sa mga isahon nga kunla nga tunog, pareho sang mga masunod:

tik-tak   **ding-dong**
plip-plap   **tsk-tsk**

9.3. Sa pagbulag sang katingog kag patingog. Ginagamit ang purong agud bulagon ang kunla nga nagatapos sa katingog kag ang nagasunod nga kunla nga nagaumpisa sa patingog, ukon kinahanglan lang sa paglikaw sang pagsalangisag.

Halimbawa:

pag-angkon
mag-abot
luy-a
lin-ay
tam-is

Ginagamitan sang purong sa tinaga bisan nagtapos sa patingog ang unapik kon pat-od nga pangngalan ang kasunod:

Halimbawa:

mapa-Carles
taga-Iloilo
maka-Hiligaynon

Tandaan: Indi kinahanglan ang purong sa mga unapik nga ini kon ang kasunod kinaandan nga pangngalan.

Halimbawa:

mapabanwa
tagasyudad
makatawo

9.2. Sa iisang pantig na tunog.

Ginagamit ang gitling sa **onomatopeikong** pagsulat ng iisang pantig na tunog katulad ng sumusunod:

tik-tak   **ding-dong**
plip-plap   **tsk-tsk**

9.3. Sa paghiwalay ng katinig at patinig.

Ginagamit ang gitling upang ihiwalay ang pantig na nagtatapos sa katinig at ang kasunod na pantig na nag-uumpisa sa patinig, o kailangan lang umiwas sa pagkalito.

Halimbawa:

pag-angkon ‘pag-angkin’
mag-abot ‘pag-dating’
luy-a ‘luya’
lin-ay ‘dalaga’
tam-is ‘tamis’

Ginagamitan ng gitling ang salita kahit nagtatapos sa patinig ang unlapi kung tiyak na pangngalan ang kasunod:

Halimbawa:

mapa-Carles
taga-Iloilo ‘taga-Iloilo’
maka-Hiligaynon ‘maka-Hiligaynon’

Tandaan: Hindi kailangan ang gitling sa mga unlaping ito kung ang kasunod ay mga karaniwang pangngalan.

Halimbawa:

mapabanwa ‘pupunta ng bayan’
tagasyudad ‘tagalungsod’
makatawo ‘makatao’

9.4. Sa mga sinimpon nga mga tinaga. Ginagamit ang purong sa mga bag-o nga sinimpon nga mga tinaga.

Halimbawa:

tupad-balay
buot-silingon
patay-gutom
sulod-dukot
balik-bayan

Ginagamit ang purong bilang sal-i sa isa ka patingog nga ginkuha.

Halimbawa:

pun-a (punu + -a)
pus-a (pusa + -a)
gub-on (guba + -on)
dal-on (dala + -on)

Ang purong kinahanglan sa igutlan sang tinagang- gamut nga nagatapos sa patingog kag sang ulipik nga isa ka patingog sa mga tinaga nga pasugo ukon pangabay.

Halimbawa:

himu-a
lutu-a
gub-a

9.5. Sa pagsulat sang oras.

Ginagamit ang purong agud ibulag ang numero sa oras kag petsa nga may **ika-** amo man sa pag-isip sang oras, numero man ukon gintigbato, nga ginkabit sa **alas-** pareho sang mga masunod:

ika-9 sang Marso, ukon **ikasiyam sang Marso**
ika-100 nga anibersaryo, ukon **ikaisa ka gatos nga anibersaryo**
alas-12 sang udto, **alas-dose sang udto**
alas-3 sang hápon, **alas-tres sang hápon**

Tandaan: Pirme ginatigbato ang oras nga **ala-una**.

9.4. Sa mga halong salita.

Ginagamit ang gitling sa mga bagong halo na mga salita.

Halimbawa:

tupad-balay 'kapitbahay'
buot-silingon 'ibig sabihin'
patay-gutom 'patay-gutom/naghihirap'
sulod-dukot 'sa loob ang kulo'
balik-bayan 'balikbayan'

Ginagamit ang gitling bilang pamalit sa isang patinig na tinanggal.

Halimbawa:

pun-a (punu + -a) 'punuin'
pus-a (pusa + -a) 'durugin'
gub-on (guba + -on) 'sirain'
dal-on (dala + -on) 'dalhin'

Ang gitling ay kailangan sa gitna ng salitang-ugat na nagtatapos sa patinig at ng panlapi na isang patinig ng mga salitang pautos o pahiling.

Halimbawa:

himu-a 'gawin'
lutu-a 'lutuin'
gub-a 'sirain'

9.5. Sa pagsusulat ng oras.

Ginagamit ang gitling upang ihiwalay ang numero ng oras at petsa na may **ika-**, gayun din sa pagbilang ng oras, numero man o titik, na ikinakabit sa **alas-**, katulad ng mga sumusunod:

ika-9 sang Marso, ukon **ikasiyam sang Marso** '9 Marso'
ika-100 nga anibersaryo, ukon **ikaisa ka gatos nga anibersaryo** 'ikaisangdaang anibersaryo'
alas-12 sang udto, **alas-dose sang udto** '12:00nt'
alas-3 sang hápon, **alas-tres sang hápon** '3:00nh'

Tandaan: Palaging binabaybay nang buo ang oras na **ala-una**.

9.6. Sa Kasunod sang “De”. Ginagamitan sang purong ang tinaga nga may unapik nga **de-** halin sa Español nga may kahulugan “sa paagi nga” ukon “ginahimo ukon ginagamit nga pamaagi.”

Halimbawa:

de-kolor
de-bola
de-mano
de-lata
de-kahon

9.7. Sa Apelyido.

Ginamit ang purong sa mga apelyido sang kasado nga babaye para ipakita ang orihinal nga apelyido sadtong dalaga pa sya.

Halimbawa:

Pura Villanueva-Kalaw
Majelia Caipang-Palacios
Riza Sargado-Amaguin

Kon ginamit ini sa ngalan sang lalaki, pareho sa kaso ni **Graciano Lopez-Jaena**, ang apelyido pagkatapos sang purong amo ang apelyido sang iloy. Kon isulat suno sa praktikang Español, ang husto nga pagsulat sa ngalan sang kilala nga Propagandista amo ang **Graciano Lopez y Jaena**.

9.8. Sa Pagsulat sang Panahon.

Ginagamitan sang **gutab en** (en dash) ang panahon nga sakop sang duha ka petsa. Halimbawa:

1882–1903 (Panahon sang Kasagsagan sang Nasyonalismo)
23 Hulyo 1864–13 Mayo 1903 (Apolinario Mabini)

Gutab en man ang ginagamit kon indi pat-od ang petsa sang tinion, pareho sa:

1870– (indi pat-od ang petsa sang pagkamatay)

9.6. Sa Kasunod ng “De”. Ginagamitan ng gitling ang salita na may unlapi na **de-** mula sa Español at may kahulugang “sa paraan na” o “ginagawa o ginagamit na pamamaraan.”

Halimbawa:

de-kolor ‘may kulay (na damit)’
de-bola ‘de-bola’
de-mano ‘mano-mano’
de-lata ‘de-lata’
de-kahon ‘nakakahon’

9.7. Sa Apelyido.

Ginagamit ang gitling sa mga apelyido ng ikinasal na babae upang ipakita ang orihinal na apelyido noong dalaga pa siya.

Halimbawa:

Pura Villanueva-Kalaw
Majelia Caipang-Palacios
Riza Sargado-Amaguin

Kung ginagamit ito sa pangalan ng lalaki, katulad sa kaso ni **Graciano Lopez-Jaena**, ang apelyido pagkatapos ng gitling ay ang apelyido ng ina. Kung isusulat batay sa praktika o batayang Español, ang tamang pagsulat ng pangalan ng kilalang Propagandista ay **Graciano Lopez y Jaena**.

9.8 Sa Pagsulat ng Panahon.

Ginagamitan ng **gatlang en** (en dash) ang panahon na sakop ng dalawang petsa. Halimbawa:

1882–1903 (Panahon ng Kasagsagan ng Nasyonalismo)
23 Hulyo 1864–13 Mayo 1903 (Apolinario Mabini)

Gatlang en din ang ginagamit kung hindi tiyak ang petsa ng panahon, tulad ng:

1870– (hindi tiyak ang petsa ng pagkamatay)

Ang mas malabà, ang **gutab em** (em dash), sa baylo nga purong, ang dapat gamiton kon may malangkagon nga hitabu sa dinalan kag may gindugang nga impormasyon sa sulod sang isa ka dinalan. Halimbawa:

Nagbalikid ako—kag nagdalagku ang akon mga matá—sang makita ko sya.

Kinahanglan sang mga tawo ang bisan ano nga bulig—pagkaon, bayu, palahuwayan, tubig, kag iban pa.

Ang mas mahabà, ang **gatlang em** (em dash), sa halip na gitling, ang dapat gamitin kung may kapanapanabik na pangyayari sa parirala at may dinagdag na impormasyon sa loob ng isang parirala. Halimbawa:

Nagbalikid ako—kag nagdalagku ang akon mga matá—sang makita ko sya. ‘Bumaling ako—nanlaki ang aking mga matá—nang makita ko siya.’

Kinahanglan sang mga tawo ang bisan ano nga bulig—pagkaon, bayu, palahuwayan, tubig, kag iban pa. ‘Kailangan ng mga tao ang kahit anong tulong—pagkain, damit, pahingahan, tubig, at iba pa.’

MGA SALANDIGAN NGA MGA TINAGA PARA SA BATA

Hiligaynon	Filipino
Lunes	Lunes
Martes	Martes
Miyerkoles	Miyerkoles
Huwebes	Huwebes
Biyernes	Biyernes
Sabado	Sabado
Domingo	Linggo
nanay	nanay
tatay	tatay
manang	ate
manong	kuya
agot	bunso
lolo	lolo
lola	lola
tiyo	tiyo
tiya	tiya
puti	puti
itom	itim
asul	asul
dalag	dilaw
pula	pula
berde	luntian
lila/ube	lila/ube
kahel	kahel
isa	isa
duha	dalawa
tatlo	tatlo
apat	apat

MGA BATAYANG SALITA PARA SA BATA

Hiligaynon	Filipino
lima	lima
anum	anim
pito	pito
walo	walo
siyam	siyam
napulo	sampu
napulo kag isa	labing-isa
napulo kag duha	labindalawa
napulo kag tatlo	labingtatlo
napulo kag apat	labing-apat
napulo kag lima	labinlima
napulo kag anum	labing-anim
napulo kag pito	labimpito
napulo kag walo	labingwalo
napulo kag siyam	labingsiyam
duha ka napulo	dalawampu
bestida	bestida
sapatos	sapatos
kamiseta	kamiseta
t-shirt	t-shirt
palda	palda
pantalón/delargo	pantalón
shorts	shorts
lapis	lapis
lamesa	mesa
bag	bag
baso	baso
papel	papel

Hiligaynon	Filipino
bolpen	bolpen
notebook	notbuk
gunting	gunting
pisara/blakbord	pisara/blakbord
tsok/chalk	tisa/chalk
ruler	ruler
libro	aklat
mapa	mapa
kalendaryo	kalendaryo
papel	papel
kompyuter	kompiyuter
dyip	dyip
kotse/awto	kotse
traysikol	traysikel
bus	bus
traysikad	pedikab
ospital	ospital
eskwelahan/buluthuan	paaralan
barangay hall	barangay hall
halampangan/playground	palaruan/playground
grocery	groseri
tiendahan/merkado	palengke
simbahan	simbahan
library	aklatan
manunudlo/titser	guro
pulis	pulis
doktor	doktor
inhenyero	inhenyero
artista	artista

Hiligaynon	Filipino
siyentista	siyentista
pari, madre, imam	pari, madre, imam
Maayong aga	Magandang umaga
Maayong ugto	Magandang tanghali
Maayong hapon	Magandang hapon
Maayong gab-i	Magandang gabi
Kamusta?	Kumusta?
Salamat!	Salamat!
Palangga ko ikaw!	Mahal kita!
Pasensya/patawad	Paumanhin
Huo	Oo
Indi	Hindi
Ano ang ngalan mo? Ako si...	Ano ang pangalan mo? Ako si...
Paalam/babay	Paalam
Madamu nga salamat	Maraming salamat
kahoy	puno
tanum	halaman
bulak	bulaklak
bunga	bunga
bulan	buwan
adlaw	araw
bituon	bituin
langit	langit
kalangitan	kalawakan
hangin	hangin
dagat, kadagatan	dagat, karagatan
linaw	lawa
sapa	batis
tuburan	bukal

Hiligaynon	Filipino
suba	ilog
duta	lupa
bukid, bulubakolod	bundok, bulubundukin
uma	bukid
humay	palay
pangpang	pampang
latagon	lambak
kweba	yungib
kalibutan	daigdig
masadya	masaya
masubo	malungkot
hadluk	takot
kibot	gulat
matig-a	matigas
mahumok	malambot
daku	malaki
gamay	maliit
bata	bata
tigulang	matanda
madamu	marami
gamay, diutay	kaunti
manamit	masarap
kan-on	kanin
sud-an	ulam
prutas	prutas
utan	gulay
tinapay	tinapay
tubig	tubig
idu	aso
kuring	pusa

Hiligaynon	Filipino
amu	unggoy
manok	manok
karabaw	kalabaw
pispis	ibon
isda	isda
duha ka napulo	dalawampu
tatlo ka napulo	tatlumpu
apat ka napulo	apatnapu
lima ka napulo	limampu
anum ka napulo	animnapu
pito ka napulo	pitumpu
walo ka napulo	walumpu
siyam ka napulo	siyamnapu
isa ka gatos	isang daan/sandaan
maayo	mabuti
malain	masama
bag-o	bago
una	una
ulihi	huli
basa	basa
mala	tuyo
madugay	matagal
madasig	mabilis
malaba	mahaba
malip-ot	maikli
husto	tama
sala	mali
mataas	mataas, matangkad
manubo	mababa
lain	iba

Hiligaynon	Filipino
pareho/magkasubong	magkatulad
temprano	maaga
matinlo	malinis
mahigku	marumi
madali	madali
mabudlay	mahirap
malapad	malawak
makitid	makipot
maisog	matapang
mahinadlukon	matatakutin
mapinalanggaon	mapagmahal
mahinumdumon	maalahanin
magahod	maingay
mahipos/malinong	tahimik
mapait	mapakla
matam-is	matamis
maaslum	maasim
mapait	mapait
kanding	kambing
man-og	ahas
baboy	baboy
buaya	buwaya
bao, pawikan	pagong, pawikan
balyena	butanding
ilaga	daga
tanga	ipis
subay	langgam
tiki	butiki
paka	palaka

Hiligaynon	Filipino
ulo	úlo
buhok	buhók
tangkugo	bátok
guya	mukhá
agtang	noó
mata	matá
kilay	kílay
ilong	ilóng
bibig	bibíg
ngipon	ngípín
dila	dilà
dulonggan, talinga	taínga
guya	pisngí
sag-ang	babà
liog	leég
abaga	balíkat
kamot	kamáy
butkon	bísig
siko	síko
tudlo	dalirì
dughan	díbdíb
likod	líkód
tiyan	tiyán
hawak	baywáng
balikawang	balakáng
paa	hità
tuhod	túhod
batiis	bintî
tiil	paã

**APENDIKS
PAGSULAT SANG PANANDA**

1. Ang lengwahe sang kompyuter dapat naka-set sa:
**English (United States)
United States-International Keyboard**
2. Sundon ang masunod nga instruksyon agud makasulat sang patingog nga may pananda:

Gusto nga ipakita	Una nga Tublukon	Sunod nga Tublukon	Resulta
Ano nga kunla ang may lituk	' (apostrophe key)	Letra sang may lituk nga patingog	á, é, í, ó, ú
Asento sa punta sang kunla o tinaga	` (grave accent)	Letra nga patingog nga ginasundan sang asento	à, è, ì, ò, ù
Kunla nga nagatapos sa asento may lituk sang tinaga	^ (circumflex accent key)	Letra sang may lituk nga patingog	â, ê, î, ô, û
Schwa	" (quotation marks)	Letra e	ë

**APENDIKS
PAGSUSULAT NG TULDIK**

1. Ang lengguwahe ng computer ay dapat naka-set sa:
**English (United States)
United States-International Keyboard**
2. Sundin ang sumusunod na instruksiyon upang makasulat ng patinig na may tuldik:

Nais maipakita	Unang Pindutin	Sunod na Pindutin	Kinalabasan
Aling pantig ang may diin	' (apostrophe key)	Titik ng diniinang patinig	á, é, í, ó, ú
Impit sa dulo ng pantig o salita	` (grave accent)	Titik ng patinig na sinusundan ng impit	à, è, ì, ò, ù
Pantig na nagtatapos sa impit ay siyang diniinang pantig ng salita	^ (circumflex accent key)	Titik ng diniinang patinig	â, ê, î, ô, û
Schwa	" (quotation marks)	Titik e	ë

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

Gusaling Watson, 1610 Kalye J. P. Laurel

San Miguel, 1005 Maynila

Tel. (02) 899-606-70

www.facebook.com/komfilgov

komfil@kwf.gov.ph

www.kwf.gov.ph

ISBN 978-621-450-262-2

9 786214 502622 >